Is het gebruik van een Persoonlijk Ontwikkelplan (POP) of Persoonlijk Actieplan (PAP) effectief voor het verbeteren van motivatie en leeruitkomsten van mbo-studenten?

Beantwoord door Judith Conijn en Hajo Meijer (antwoordspecialist), Alexander Krepel (kennismakelaar Kennisrotonde).

23 december 2022

KR. 1503

Kort antwoord

Het gebruik van portfolio-instrumenten zoals Persoonlijk Ontwikkelplannen of Persoonlijk Actieplannen kan positieve effecten hebben (bijv. op motivatie, zelfreflectie of zelfregulerend leren) maar alleen als studenten hierbij individuele begeleiding krijgen van voldoende kwaliteit en intensiteit. Om te voorkomen dat het gebruik van deze instrumenten een doel op zich wordt, moet in deze begeleiding de student centraal worden gesteld, niet het instrument. Daarnaast is het cruciaal dat de begeleider de student kan ondersteunen in de ontwikkeling van zelfregulerende vaardigheden. Enige mate van zelfregulering is namelijk een voorwaarde om goed met deze instrumenten te kunnen werken. Met name bij veel mbo niveau 1 en 2 studenten is dit vermogen (nog) onvoldoende ontwikkeld.

Antwoord

Leerdoelen formuleren in het mbo

In het kader van loopbaanbegeleiding en -oriëntatie in het mbo worden verschillende instrumenten ingezet om zelfreflectie te stimuleren en studenten meer verantwoordelijkheid te geven voor hun eigen leerproces. Hierbij krijgen studenten doorgaans de opdracht om persoonlijke leerdoelen te formuleren zodat zij gericht kunnen werken aan de vaardigheden en kennis waarin zij zich nog moeten verbeteren. De informatie uit deze instrumenten en de behaalde resultaten worden verzameld in een portfolio.

Een voorbeeld van een dergelijk instrument is het persoonlijke ontwikkelingsplan (POP), vaak vergezeld van een persoonlijk actieplan (PAP). In het POP reflecteert de student op zijn eigen vaardigheden en competenties en stelt aan de hand daarvan leerdoelen vast. In het PAP zet de student uiteen met welke acties de beoogde leerdoelen effectief kunnen worden bereikt en welke afspraken er met docenten of andere begeleiders gemaakt zijn.

Positieve opbrengsten onder voorwaarden

De inzet van persoonlijke ontwikkelplannen is bedoeld voor het bevorderen van de leermotivatie, zelfregulerende vaardigheden en het ontwikkelen en goed benutten van de eigen competenties (Luken, 2009; Mittendorf, 2014). Er is geen onderzoek gedaan specifiek naar de relatie tussen de inzet van POPs of vergelijkbare portfolio instrumenten op studieresultaten van mbo studenten, zoals cijfers of het behalen van examens. Effecten op verschillende andere studentuitkomsten zijn wel onderzocht: loopbaancompetenties, de kwaliteit van opleidingskeuzes, de leermotivatie van studenten en vaardigheden voor zelfregulerend leren (o.a., Beckers et al., 2021; Kicken, Brand-Gruwel, Van Merriënboer, & Slot, 2009; Kuijpers, Meijers, & Gundy, 2011; Meijers, Kuijpers, & Gundy, 2013). Ook is er onderzoek gedaan naar de percepties van docenten en studenten op het gebruik van POPs (Mittendorff, 2007, 2008).

Uit deze verschillende onderzoeken komt een duidelijke boodschap naar voren: het gebruik van portfolio-instrumenten is alleen effectief en zinvol als de student hierin voldoende wordt begeleid. De meeste van deze studies pleiten daarom voor individuele begeleiding door een studieloopbaanbegeleider (SLB-er), docent of andere begeleider die getraind is in de specifieke competenties die nodig zijn voor het voeren van deze begeleidende gesprekken (bijv. Beckers, 2018; Mittendorf, 2007). Het inbedden van de instrumenten in een 'dialogische context' voorkomt dat het gebruik van de instrumenten een doel op zich wordt en daardoor zijn waarde verliest (Mittendorff, 2007).

Zonder deze begeleiding is het reflecteren en het opstellen van leerdoelen een 'moetje' voor veel studenten (Admiraal-Hilgeman, 2009; Kuijpers & Meijers, 2009; Luken, 2010, 2011; Mittendorf, 2007, 2008). Zij hebben nog niet de juiste competenties in huis om zelfstandig te kunnen reflecteren op hun ambities, kwaliteiten en motieven en ervaren hierdoor instrumenten zoals het POP (terecht) als weinig zinvol (Luken, 2010; Mittendorf, 2007). Ook kan het aantal reflectieopdrachten en het aantal op te stellen leerdoelen de persoonlijke betrokkenheid en motivatie van studenten negatief beïnvloeden (Luken, 2010). Luken (2010) gebruikt daarom de term 'reflectiedwang' en pleit voor minder reflectie in het beroepsonderwijs, maar dan van betere kwaliteit.

Intensieve begeleiding van docenten of andere begeleiders is niet altijd haalbaar. Een combinatie van zelf-coaching en individuele begeleiding kan ook goed werken voor niveau-4 studenten in het mbo volwassenenonderwijs (Beckers, Dolmans & van Merriënboer, 2021). In de studie werd gebruik gemaakt van een elektronisch ontwikkelingsportfolio (PERFLECT), dat als doel heeft om mbo studenten structureel te laten reflecteren en hun zelfregulerend leren te bevorderen. De studenten werden hierin deels elektronisch begeleid (aan de hand van een protocol voor zelf-coaching) en deels door een docent. Studenten die gebruik maakten van het e-portfolio bleken meer gemotiveerd te zijn voor hun studie en lieten betere zelfregulatievaardigheden zien dan studenten die hier niet gebruik van maakten.

Is het gebruik van portfolio-instrumenten ook zinvol op mbo niveau 1 en 2?

Er is geen onderzoek gedaan naar de vraag of portfolio instrumenten zoals het POP ook zinvol kunnen worden ingezet op mbo niveau 1 en 2. We weten wel dat het werken met persoonlijk ontwikkelingsplannen competenties op het gebied van *reflectie* en *zelfregulerend leren* vereisen die mbo studenten vaak (nog) niet in huis hebben (o.a. Mittendorff, 2007).

De verschillende benodigde competenties voor *reflectie* kunnen als volgt worden samengevat (Kennisrotonde, 2020):

- taalvaardigheid,
- kunnen denken vanuit het eigen perspectief én dat van de anderen
- executieve vaardigheden (zoals impulsbeheersing, cognitieve controle en flexibiliteit, kunnen evalueren en kunnen kiezen).

Mbo studenten op niveau 1 en 2 hebben echter relatief vaak te maken met leerproblemen, een lager IQ en taalvaardigheid en problemen met de executieve functies (Groenenberg & Hermanussen, 2012). Daar bovenop komt dat het reflectievermogen bij jongeren en jongvolwassen nog in ontwikkeling is (Jolles, 2017; Kennisrotonde, 2020). Zelfs in het hoger onderwijs is het niet vanzelfsprekend dat het reflectievermogen voldoende is ontwikkeld. Verschillende studies wijzen er op dat studenten in het hoger beroepsonderwijs niet zelfstandig kunnen reflecteren, het reflecteren moeilijk vinden en niet altijd goed weten wat precies te bedoeling is bij reflectieopdrachten (Mittendorf, 2014; Kuijpers & Meijers, 2009). Voor veel mbo studenten zal het (leren) reflecteren dus een grote uitdaging zijn.

Als studenten tot een goed reflectieproces kunnen komen, krijgen ze inzicht in wat ze moeten leren, hoe ze het beste leren en wat ze aan ondersteuning nodig hebben. Dit zijn voor studenten de eerste vereisten voor zelfregulerend *leren* (Kennisrotonde, 2019). Vervolgens is het belangrijk dat studenten de uitkomsten van de reflectie om kunnen zetten in concrete (verbeter)acties. Daarvoor zijn aanvullende competenties nodig (Kennisrotonde, 2019), zoals:

- zelfvertrouwen en doorzettingsvermogen
- initiatief kunnen nemen
- gemotiveerd zijn om te leren
- kunnen plannen

Verschillende van deze competenties, zoals zelfvertrouwen, zijn bij mbo niveau 1 en 2 studenten beperkt aanwezig (Groeneveld & van Steensel, 2009). Echter, ook op de lagere mbo niveaus zijn zelfreflectie en zelfsturende vaardigheden door intensieve begeleiding, tenminste tot op zekere hoogte, wel aan te leren (Kennisrotonde, 2019).

Begeleiding van mbo studenten bij het gebruik van portfolio instrumenten

Uit het eerder beschreven onderzoek blijkt dat kwalitatief goede begeleiding cruciaal is voor een zinvolle inzet van portfolio instrumenten in het mbo. Hoe zou deze begeleiding er idealiter uit moeten zien? Op basis van verschillende onderzoeken worden de volgende aanbevelingen gegeven (o.a. Donk, Gellevij, & Mittendorff, 2012; Mittendorf 2007; Kicken et al., 2009; Kuijpers et al., 2011; Luken, 2010, 2011; Mittendorf, 2012; Mittendorf, Beijaard, den Brok, & Koopman, 2012; Mittendorff et al., 2014; Beckers, 2018):

- Feedback en dialoog kenmerkt het gesprek, waarin de begeleider vragen stelt die de reflectie en zelfregulering stimuleren. Voorgaande Kennisrotonde-antwoorden bespreken hoe reflectie en zelfrgulerend leren van mbo studenten het beste kan worden begeleid (Kennisrotonde, 2019, 2020, 2021)
- Goede balans tussen directieve en niet-directieve begeleiding, afgestemd op de behoefte van individuele student. Studenten verschillen in hun behoefte aan autonomie en hiermee rekening houden heeft een positief effect op de motivatie van de student om het instrument te gebruiken.

- Concrete ervaringen van de student staan centraal in het gesprek. Reflecteren is voor studenten namelijk pas zinvol als het gaat om iets dat betekenis voor ze heeft, zodat het 'uit henzelf komt'. Het is dus met name belangrijk om portfolio's in stageperiodes in te zetten.
- Gericht op de toekomst en loopbaan van de leerlingen, niet alleen op studieresultaten op de opleiding.
- Individuele begeleiding combineren met peer feedback van medestudenten. Studenten kunnen elkaar helpen om het reflectieproces goed op gang te brengen.
- Ruimte voor persoonlijk contact en het bevorderen van een goede relatie tussen begeleider en de student. Het tonen van persoonlijke interesse, het inleven in de student en tijd vrijmaken voor de student helpt hierbij.
- Het aantal te formuleren leerdoelen en reflectieopdrachten beperkt houden. In plaats daarvan ligt de focus op de kwaliteit van de reflectie.

Aanbevelingen aan opleidingen voor effectieve begeleiding van portfolio gebruik

Het beleid van de opleiding kan in meer of mindere mate docenten en SLBers faciliteren bij het geven van kwalitatief goede studentbegeleiding (Beckers, Dolmans & Van Merriënboer, 2016). De opleiding heeft daarmee dus een belangrijke invloed op de mate dat portfolio instrumenten zinvol ingezet worden. Aan opleidingen worden de volgende aanbevelingen gegeven (o.a. Mittendorff, 2007; Beckers, 2018):

- Structureel tijd vrij te maken voor één-op- één gesprekken
- Investeren in de professionele ontwikkeling van docenten rondom competenties om studenten te begeleiden in reflectieve processen en zelfregulerend leren
- Docenten betrekken bij de keuze, ontwikkeling en implementatie van de portfolio instrumenten

Het laatste punt is om verschillende redenen van belang. Ten eerste omdat de kwaliteit van het ontwikkelingsproces van de student afhangt van het eigen enthousiasme van de begeleidende docent (o.a. Bullock & Jamieson, 1998). Het is dus belangrijk dat de docent het een nuttig en goed bruikbaar instrument vindt. Ten tweede omdat de inrichting van portfolio-instrumenten ook invloed heeft op de effectiviteit (Beckers, 2018; Beckers et al., 2016). Een effectief portfolio-instrument ondersteunt tenminste de basale aspecten van zelfregulerend leren (leerdoelen stellen, taakanalyse, planning en zelfevaluatie) en is bij voorkeur aan te passen aan de specifieke ondersteuningsbehoefte van een individuele student (Beckers et al., 2016).

Geraadpleegde bronnen

Admiraal-Hilgeman, Th.J. (2009). '*SLB We doen er wat mee!' Eindrapportage van een praktijkgerichtonderzoek bij twee Fontys hogescholen naar Studieloopbaanbegeleiding (SLB) vanuit het perspectief van studenten, SLB-docenten en SLB-professionals*. Tilburg: Fontys Hogeschool HRM en Psychologie, lectoraat Career Development.

Beckers, J., Dolmans, D., & Van Merriënboer, J. (2021). Student, direct thyself! Facilitating self-directed learning skills and motivation with an electronic development portfolio. *Journal of Research on Technology in Education*, 1-17.

Beckers, J., Dolmans, D. H. J. M., & Van Merriënboer, J. J. G. (2016). e-Portfolios

enhancing students' self-directed learning: A systematic review of influencing factors. *Australasian Journal of Educational Technology*, 32(2).

Beckers (2018). Portfoliogebruik in het mbo. Een beetje van jezelf en een beetje van je portfolio.

Bullock, K., & Jamieson, I. (1998). The effectiveness of personal development planning. *Curriculum Journal*, *9*, 63-77.

Groenenberg, & Hermanussen J. (2012). Docent in mbo niveau 1 of 2, een vak apart. Den Bosch/Utrecht: ecbo.

Groeneveld, M. J., & van Steensel, K. (2009). Kenmerkend mbo. Een vergelijkend onderzoek naar de kenmerken van mbo-leerlingen, vmbo-leerlingen en de generatie Einstein. Hilversum: Hiteq.

Jolles, J. (2017). Ook mbo-brein heeft steun en sturing nodig.

Kennisrotonde. (2019). Welk pedagogisch-didactisch handelen van de begeleidende docent zorgt ervoor, dat studenten op MBO Niveau 1 en MBO Niveau 2 succesvol zelfsturend kunnen leren? (KR.550). Den Haag: Kennisrotonde.

Kennisrotonde. (2020). In hoeverre draagt zelfreflectie door mbo-4 studenten in de context van studieloopbaanbegeleiding bij aan hun studiesucces? (KR. 1021) Den Haag: Kennisrotonde.

Kennisrotonde. (2021). Welke onderwijsvormen bevorderen zelfsturend leren onder entreestudenten? (KR. 1049) Den Haag: Kennisrotonde.

Kicken, W., Brand-Gruwel, S., Van Merriënboer, J., & Slot, W. (2009). Design and evaluation of a development portfolio: How to improve students' self-directed learning skills. Instructional Science, 37(5), 453-473.

Kuijpers, M. & Meijers, F. (2012) Learning for now or later? Career competencies among students in higher vocational education in the Netherlands. *Studies in Higher Education*, 37 (4), 449-467. DOI: 10.1080/03075079.2010.523144.

Kuijpers, M., & Meijers, F. (2009). Leeromgeving voor loopbaanleren. Onderzoek naar relaties tussen de leeromgeving en loopbaancompetenties van vmbo en mbo leerlingen. *Pedagogische Studiën, 86(2)*, 93-109.

Kuijpers, M. A. C. T., Meijers, F., & Gundy, C. (2011). The relationship between learning environment and career competencies of students in vocational education. *Journal of Vocational Behavior, 78*(1), 21-30.

Luken, T. (2010). Problemen rond reflectie. De risico's van reflecteren nader bezien. *Handboek effectief opleiden*, *52*, 263-290.

Luken, T. (2011). Loopbaanbegeleiding: wat leert onderzoek ons voor beleid en praktijk. *PWJ Schramade (Red.), Handboek Effectief Opleiden*, *55*(91), 11-7.

Mittendorff, K. (2007). De kwaliteit van loopbaanbegeleiding in het beroepsonderwijs en de rol van het POP en Portfolio. In: M.Kuijpers & F. Meijers (Eds.) Loopbaanleren: Onderzoek en praktijk in het onderwijs(pp.171-189). Garant Uitgeverij.

Mittendorff, K., Beijaard, D., den Brok, P., & Koopman, M. (2012). The influence of teachers' career guidance profiles on students' career competencies. *Journal of Vocational Education & Training*, *64*(4), 491-509. DOI: 10.1080/13636820.2012.727853.

Mittendorff, K., den Brok, P. & Beijaard, D. (2010). Career conversations in vocational schools, *British Journal of Guidance & Counselling*, *38* (2), 143-165, DOI:

10.1080/03069881003601007.

Mittendorff, K., Jochems, W., Meijers, F., & Den Brok, P. (2008). Differences and similarities in the use of the portfolio and personal development plan for career guidance in various vocational schools in The Netherlands. *Journal of Vocational Education and Training*, *60*, 75-91.

Mittendorff, K. (2014). 2007). De kwaliteit van loopbaanbegeleiding in het beroepsonderwijs en de rol van het POP en Portfolio. In: F. Meijers, M. Kuijpers, K. Mittendorff & G. Wijers (Red.). *Het onzekere voor het zekere. Kwetsbaarheid als kracht in loopbaandialogen*. Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.

Donk, S. E., Gellevij, M. R. M., & Mittendorff, K. M. (2012). Kwaliteit van Reflectieprocessen van Studenten en SLB Programma's Binnen Saxion.

Meijers, F., Kuijpers, M., & Gundy, C. (2013). The relationship between career competencies, career identity, motivation and quality of choice. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, *13*(1), 47-66.

Meer weten?

Andere relevante antwoorden van de Kennisrotonde:

Hoe kunnen docenten mbo-studenten niveau 1 en 2 zo goed mogelijk begeleiden naar succesvol zelfsturend leren?

Zelfsturend leren onder entreestudenten bevorderen

In hoeverre draagt zelfreflectie door mbo-4 studenten bij aan hun studiesucces?

In hoeverre kunnen tieners in gepersonaliseerde leersituaties zelfgestuurd leergedrag laten zien?

Portfoliogebruik in het mbo. Een beetje van jezelf en een beetje van je portfolio.

Onderwijskennis | The Learning Mindset

Over deze vraag

Opgesteld door:	Judith Conijn en Hajo Meijer (antwoordspecialist), Alexander Krepel (kennismakelaar Kennisrotonde)
Vraagsteller:	Docent en studentcoach mbo
Geraadpleegde experts:	Kariene Mittendorff, Hogeschool Saxion
Onderwijssector:	mbo
Trefwoorden:	Persoonlijk ontwikkelingsplan (POP), persoonlijk activiteiten plan (PAP), portfolio, studieloopbaanbegeleiding en –oriëntatie, leerdoelen, reflectie, zelfregulerend leren
Referentie:	Kennisrotonde. (2022). *Is het gebruik van een Persoonlijk Ontwikkelplan (POP) of Persoonlijk Actieplan (PAP) effectief voor het verbeteren van motivatie en leeruitkomsten van mbo-studenten?* (KR. 1503)

Dit antwoord is gepubliceerd op Kennisrotonde.nl. De Kennisrotonde is samen met NCO en Onderwijskennis een dienst van het NRO.